

مطالعه آموزشی

برای تعیین وزن شعر باید به نکات زیر توجه کرد:

- درست خواندن، شنیدن و درست نوشتن (خط عروضی)
- تقطیع هجایی (تجزیه شعر به هجاهای کوتاه و بلند)

نکته: باید توجه داشت که هجای کشیده به دو قسمت تقسیم می‌شود به جز پایان مصراع.

- تقطیع به ارکان: وقتی شعر را می‌خوانیم، بعد از هر پایه، درنگی وجود دارد، درنگ‌های پایان هر پایه، مرز پایه‌های آوایی یا رکن را به ما نشان می‌دهد که وزن شعر در حقیقت حاصل چینش این پایه‌های آوایی شعر است.

به شعر زیر توجه کنید:

در شجاعت شـیر رنایستی در مرّوت خود که داند کیستی

دَر	شُ	جَا	عَت	شِی	رَ	رَب	بَا	نِی	سِ	تِی
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-
دَر	مُ	زُو	وَت	خُد	کِی	دَا	نَد	کِی	سِ	تِی
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-

شعر مذکور دارای ۳ رکن یا پایه است. هر کجا مکث کردیم، یک پایه ایجاد شد که نوعی ریتم ایجاد می‌کند. این ریتم حاصل نظم و سامانی است که بین پایه‌ها ایجاد شده است؛ به این صورت که اگر هجاهای هر مصراع را ۳ تا ۳ تا جدا کنیم، نظمی در آنها نمی‌بینیم، ولی اگر ۴ تا ۴ تا جدا کنیم، نظم آنها آشکار می‌شود.

خودارزیابی

۱- با خوانش درست ابیات، مرز پایه‌های آوایی آن را مشخص کنید و هر پایه را در خانه خود قرار دهید:

الف) ای خوش منادی‌های تو در باغ شادی‌های تو برجای نان شادی خورد جانی که شدم همان تو مولوی

ای	خُش	مُ	نَا	دِی	هَا	یِ	تِ	دَر	بَا	غِ	شَا	دِی	هَا	یِ	تِ
بَر	جَا	یِ	نَان	شَا	دِی	خُ	رَد	جَا	نِی	کِی	شُد	مِه	مَا	نِ	تِ

ب) دلم را داغ عشقی برجبین نه زانم را بیانی آتشین ده وحشی بافقی

دِ	لَم	رَا	دَا	غِ	عِش	قِی	بَر	جِ	بِیْن	نِه
زَ	بَا	نَم	رَا	بَ	یَا	نِی	آ	تِ	شِیْن	دِه

پ) اسیرش نخواهد رهایی ز بند شکارش نجوید خلاص از کمند سعدی

اَ	سِی	رَش	نَ	خَا	هَد	رَ	هَا	یِی	زَ	بِنَد
شِی	کَا	رَش	نَ	جُو	یَد	خَ	لَا	صَز	کَ	مَنَد

ت) عنکبوتی را به حکمت دام داد صدر عالم را درو آرام داد عطار

عَن	کَ	بُو	تِی	رَا	بَ	حَک	مَت	دَا	مَ	دَاد
صَد	رَ	عَا	لَم	رَا	دَ	رُو	آ	رَا	مَ	دَاد

ث) بیا تا گل برفشانیم و می در ساغر اندازیم فلک را سقف بشکافیم و طرحی نو در اندازیم حافظ

بَ	یَا	تَا	گُل	بَ	رَف	شَا	نِی	مُ	مِی	دَر	سَا	غَ	رَن	دَا	زِیْم
فَ	لَک	رَا	سَق	فِ	بِش	کَا	فِی	مُ	طَر	حِی	نُو	دَ	رَن	دَا	زِیْم

۲- با خوانش درست بیت‌ها، مرز پایه‌های آوایی آن را مشخص کنید، سپس خانه‌هایی به تعداد آن، طزاحی نموده، هر پایه را در خانه خود جای دهید.

الف) یارب از عرفان مرایمانه‌ای سرشار ده چشم بینا جان آگاه و دل بیدار ده صائب تبریزی

یا	دَ	بَز	عِیْر	فان	مَ	را	پی	ما	نَ	ای	سَر	شا	ر	ده
چش	مِ	بی	نا	جان	نَ	آ	گا	ه	دِ	لِ	بی	دا	ر	ده

* توجه: «پیمانهای» در کتاب درسی نادرست (پیمان‌های) آمده است که با توجه به وزن و معنا متوجه آن می‌شویم.

ب) مکن پیش دیوار غیبت بسی بود کز پیشش گوش دارد کسی سعدی

مَ	کُنْ	پی	شِ	دی	وا	ر	غِی	بَت	بَ	سی
بُ	ود	کز	پِ	سش	گو	ش	دا	زَد	کَ	سی

پ) باران اشکم می‌دود وز ابرم آتش می‌جهد با پختگان گوین سخن، سوزش نباشد خام را سعدی

با	را	ن	اش	گم	می	دَ	وَد	وَز	اَبَ	زَ	ما	تَش	می	خ	هَد
با	پِیْخ	ت	گان	گو	این	شِ	خَن	سو	زِش	نَ	با	شُد	خا	م	را

ت) هرکسی را سیرتی بنهادام هرکسی را اصطلاحی داده‌ام مولوی

هر	ک	سی	را	سی	زَ	تی	بِن	ها	دِ	ام
هر	ک	سی	را	اِص	طِ	لا	حِی	دا	دِ	اَم

ث) مرا گه‌گه به دردی یاد می‌کن که دردت مرهم جان می‌نماید

فخرالدین عراقی

مَ	را	گه	گه	پِ	دَر	دی	یا	د	می	کُنْ
کِ	دَر	دَت	مَر	هَ	مِ	جان	می	نُ	ما	یَد

۳- با توجه به آهنگ بیت‌های داده شده، با ذوق خود، پایه‌های آوایی مناسب (غیر از واژه‌های بیت) را تولید کنید و آن را در خانه‌های خالی بنویسید.

الف) من که دلرم در گدایی گنج سلطانی به دست کی طمع در گردش گیتی دون پرور کنم حافظ

مَن	کِ	دا	زَم	دَر	گِی	دا	یِی	زَن	چَ	پِن	ها	نِی	بِ	دَسْت
کِی	ط	مَع	دَر	بِیْخ	شِ	شِ	دِن	یا	یِ	بِی	یا	وَر	کُ	نَم

ب) من امشب آمدستم وام بگذارم حسابت را کنار جام بگذارم اخوان ثالث

مَ	نِیْم	شَب	آ	مَ	دَم	با	عِش	ق	دَم	سا	زَم
خ	ها	نی	را	کِ	نا	رِ	جا	م	بُگ	ذا	رَم

پ) دلبرجانان من برد دل و جان من برد دل و جان من دلبر جانان من حافظ

دِل	بَ	رِ	جا	نا	نَ	مَن	زَد	بِ	سَ	رو	جان	مَن	
شُد	بَ	رِ	ما	سا	زَ	او	سَر	دَ	چُ	گُف	تا	رِ	او

۴- پیامدهای حمله مغولان را بر زبان فارسی در قرن هفتم بررسی کنید.

وضعیت زبان و ادبیات فارسی در این دوره رو به سستی و نابسامانی نهاد؛ زیرا بسیاری از ادیبان و دانشمندان کشته یا متواری شدند و از دربارهای ادب‌دوست و خاندان‌های فرهنگ‌پرور خبری نبود؛ اما عوامل مثبتی نیز بودند که موجب رشد زبان و ادبیات و اعتبار ادیبان و دانشمندان در این دوره شد. با انتقال مرکزیت قدرت از خراسان به مرکز ایران، زبان و ادبیات فارسی در ناحیه عراق عجم گسترش یافت و در حوزه‌های ری، فارس، همدان و اطراف آنها آثار ارزشمندی پدید آمد و زمینه‌های تغییر سبک از خراسانی به عراقی ایجاد شد.

۱- درستی یا نادرستی عبارت‌های زیر را مشخص کنید. (۱ نمره)

الف) وزن از توالی چند ضرب آهنگ تولید می‌شود که برای موزون کردن نوای موسیقی کلام، به‌کار می‌رود.

درست نادرست

ب) با خوانش درست ابیات و جداسازی پایه‌ها درمی‌یابیم که بعد از هر مصراع درنگی وجود دارد.

درست نادرست

پ) پایه‌ها مانند آجرهایی هستند که در ساخت بنای شعر به کار می‌روند.

درست نادرست

ت) چگونگی تفکیک پایه‌ها و خوانش بیت‌ها، نظم دیداری و شنیداری را به ما نشان می‌دهند.

درست نادرست

۲- با توجه به آهنگ بیت‌های داده شده، با ذوق خود، پایه‌های آوایی مناسب (غیر از واژه‌های بیت) را تولید کنید و آن را در خانه‌های خالی جای دهید. (۲)

« تو کجایی تا شوم من چاکرت چارقت دوزم، کنم شانه سرت »

تُ كُ ج ا ی ی	ت ا	چ ا ک ی ر ت
چ ا رُ ق ت		

۳- با خوانش درست ابیات زیر، پایه‌های آوایی آن را مشخص کنید. سپس خانه‌هایی به تعداد آن طراحی و هر پایه را در خانه خود قرار دهید. (۲)

الف) گفت موسی های خیره سرشدی

ب) شبگیر غم بود و شبیخون بلا بود

۴- هم وزن کلمات زیر را بنویسید. (۱)

الف) علوم: (ب) صوری: (پ) کتاب: (ت) نخواهم:

۵- با توجه به ابیات زیر، در کدام بیت حذف همزه انجام شده، و در کدام بیت انجام نشده است؟ هر یک را توضیح دهید. (۲)

الف) گر کسی وصف او ز من پرسد

ب) همه از بهر تو سرگشته و فرمانبردار

بی دل از بی‌نشان چه گوید باز

شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

پاسخ ارزشیابی مستمر

۱ الف) درست، ب) نادرست، پ) درست، ت) درست (هر مورد (۰/۲۵))

۲ (۲)

تُ كُ ج ا ی ی	ت ا	پ با شَم	چ ا ک ی ر ت
چ ا رُ ق ت	ب ا	پ ما لَم	پ ا ی ک ت

۳ الف) (۱)

گُ ف ت	م و	س ا	ه ا	ی خ ی	ر	س ر شُ س د ی
خُ د م	س ل	م ا ن	ن ا	شُ د	ک ا	فَر شُ س د ی

ب) (۱)

شُب گ ی	ر غَم	ب و	دُ شُ ب ی	خ و ن	ب لا	ب و د
ه ر ر و	ز ع ا	ش و	ر ا وُ ه ر	ج ا ک ر	ب لا	ب و د

۴ الف) شور، ب) ملالت، پ) سلام، ت) سلامت (هر مورد (۰/۲۵))

گَر	ک	سی	وَص	ف	او	ز	مَنْ	پُر	نَسَد
بی	دِ	لِز	بی	نِ	شان	چ	گو	یَد	باز

ب) در بیت زیر حذف همزه انجام نشده است. (۱)

هَمْ	مِ	آز	بِه	رِ	ثْ	سَر	گَش	تِ	وُ	فَر	مَان	بُر	دَار	
شَر	جَا	اِن	صَا	ف	نِ	بَا	شَد	کِ	ثْ	فَر	مَان	نِ	بِ	رِی

درس ۳ تشبیه

مناهییم آموزش

تشبیه

- آرایش‌های کلامی
- ۱- بدیع لفظی
 - ۲- بدیع معنوی
 - ۳- بیان

شاعران و نویسندگان با استفاده از آرایش‌های کلامی، کلام عادی را به سخنی ادبی و هنری تبدیل می‌کنند؛ برای مثال بارش باران را چنین بیان می‌کنند:

- بغض آسمان شکست.
- دایهٔ ابر بهاری را فرموده تا بنات نبات را در مهد زمین بپرورد.
- مروارید ابر در دل زمین نهان شد.

- علم بیان
- ۱- تشبیه
 - ۲- استعاره
 - ۳- مجاز
 - ۴- کنایه

اکنون این نوشته را با هم می‌خوانیم:

«بعد از زنگ ورزش، شتابان به سوی آبخوری مدرسه دویدم، از تشنگی لاله می‌زدم. شیر آب را باز کردم که آبی گوارا و سرد بنوشم، اولین جرعهٔ آب که وارد دهانم شد چه لذت بخش بود، آب مثل تگرگ، سرد سرد بود!»

- هر تشبیه چهار پایه (رکن) دارد:
- ۱- مشبّه: پدیده‌ای که قصد مانند کردن آن به پدیده‌ای دیگر را داریم؛ مانند: «آب» در مثال بالا.
 - ۲- مشبّه‌به: پدیده‌ای که «مشبّه» را به آن مانند می‌کنیم؛ مانند: «تگرگ» در مثال بالا.
 - ۳- وجه شبه: ویژگی یا صفت مشترک میان مشبّه و مشبّه‌به است که معمولاً در «مشبّه‌به» پررنگ‌تر و آشکارتر است؛ مانند: «سرد سرد» در مثال بالا.
 - ۴- ادات تشبیه: واژه‌ای است که آن را برای بیان شباهت میان دو پدیده به‌کار می‌بریم؛ مانند واژه‌های: «چون، مثل، مانند، گویی، همچون، به‌سان، به‌کردار و ...»

مثال ۱: بلم آرام چون قویی سبک‌بار به نرمی بر سر کارون همی رفت
مشبّه وجه شبه ادات تشبیه مشبّه‌به

نکتهٔ مهم: گاهی افعالی مثل: ماند، مانستی، می‌ماند نیز «ادات تشبیه» هستند که در این مواقع معمولاً «مشبّه‌به» قبل از «ادات تشبیه» می‌آید.

مثال ۲: لیت تا در لطافت لالهٔ سیراب را ماند دلیم در بی‌قراری چشمهٔ سیماب را ماند
مشبّه وجه شبه مشبّه‌به ادات تشبیه

هر تشبیه ریشه در نوع نگاه و تفکر نویسنده دارد.

۱- **گسترده:** به تشبیهی که سه یا چهار پایه (رکن) را در خود داشته باشد، تشبیه گسترده

می گویند؛ مانند:

او به شیوهٔ باران پراز طراوت تکرار بود. (سهراب سپهری)

مشبه ادات مشبه به وجه شبه

روی او چون نوبهار است.

مشبه ادات مشبه به

انواع تشبیه از نظر پایه‌ها (ارکان)

۲- **فشرده:** تشبیهی که فقط دو پایه (رکن) اصلی یعنی مشبه و مشبه به را دارد، تشبیه

فشرده است؛ مانند:

که لیلی گرچه در چشم تو خوری است / به هر جزئی ز حسن او قصوری است (وحشی بافقی)

مشبه مشبه به

۱- از میان پایه‌های تشبیه، ذکر مشبه و مشبه به ضروری است.

۲- وجه شبه و ادات تشبیه را می‌توان حذف کرد و تشبیه را خلاصه‌تر کرد، که به این نوع تشبیه،

تشبیه رسا (بلیغ) می‌گویند؛ این تشبیه کلام را ادبی‌تر و زیباتر می‌کند.

نکته

۱- **ترکیب اضافی:** گوهر دانش، لعل لب، کوه غم

بیا که قصر امل سخت سست بنیاد است / بیار باده که بنیاد عمر بر باد است (حافظ)

۲- **غیر ترکیبی:** دانش گوهر است.

آفتاب چراغ آسمان است و تو چراغ زمینی

مشبه مشبه به مشبه

تشبیه فشرده

۳۳

خودارزیابی

۱- در ابیات زیر تشبیه‌های فشرده و گسترده را بیابید و پایه‌های آنها را مشخص نمایید:

الف) اگر چو مرغ بنالم، تو همچو سرو بیالی ۲
و گر چو ابر بگیریم، تو همچو غنچه بخندی ۴
 خواجوی کرمانی

تشبیه گسترده: (۱) ضمیر «م» بنالم / مشبه / مرغ / مشبه به / چو: ادات تشبیه / نالیدن: وجه شبه (۲) تو: مشبه / سرو: مشبه به /
 همچو: ادات تشبیه / بالیدن: وجه شبه (۳) ضمیر «م» در بگیریم: مشبه / ابر: مشبه به / چو: ادات تشبیه / گریستن: وجه شبه
 (۴) تو: مشبه / غنچه: مشبه به / همچو: ادات تشبیه / خندیدن: وجه شبه

ب) پیش کمان ابرویش لابه همی کنم؛ ولی
 تشبیه فشرده: ابرو: مشبه / کمال: مشبه به

پ) دل گرفتار بلای عشق توست ۱
جان شهید کربلای عشق توست ۲
 وفایی

تشبیه فشرده: (۱) عشق: مشبه / بلا: مشبه به (۲) عشق: مشبه / کربلا: مشبه به

(۳) مصراع دوم، تشبیه فشرده: جان: مشبه / شهید کربلای عشق تو: مشبه به

۲- وجه شبه را در شعرهای زیر مشخص کنید:

الف) صدا چون بوی گل در جنبش آب
به آرامی به هر سو پخش می‌گشت
 فریدون توللی

ب) نفس کز گرم گاه سینه می‌آید برون، ابری شود تاریک.

وجه شبه

چو دیوار ایستد در پیش چشمانت، / نفس کاین است، پس دیگر چه داری چشم / ز چشم دوستان دور یا نزدیک؟
 مهدی اخوان ثالث

وجه شبه

۳- دو پایه اصلی تشبیه را در اشعار زیر مشخص کنید:

الف) پشت هیچستان چتر خواهش باز است؛
تا نسیم عطشی در بن برگی بدود،
 مشبه به مشبه

زنگ باران به صدا می‌آید.
 مشبه به مشبه

سهراب سپهری

(ب) هر چه به گرد خویشتن می‌نگرم در این چمن

آینه ضمیر من جز تو نمی دهد نشان

مشبه به مشبه
هوشنگ ابتهاج

۴- نوع تشبیه را در ابیات زیر مشخص کنید:

(الف) اگر ای عشق پایان تو دور است

دلَم غرق تمنای عبور است

برای قد کشیدن در هوایت

دلَم مثل صنوبرها صبور است سلمان هراتی

تشبیه گسترده

- دلَم: مشبه / صنوبرها: مشبه به / مثل: ادات تشبیه / صبور: وجه شبه

(ب) زمین چو سینه سهراب زیر جوشن برگ

فرو نشست در آن ناوک صنوبر و غان

۱

۲

۳

علی موسوی گرمارودی

(۱) تشبیه گسترده: زمین: مشبه / سینه سهراب: مشبه به / چو: ادات تشبیه

(۲) تشبیه فشرده: برگ: مشبه / جوشن: مشبه به

(۳) تشبیه فشرده: صنوبر: مشبه / ناوک: مشبه به - غان (از درختان برگ ریز و سخت چوب): مشبه / ناوک: مشبه به

(پ) مانند پنبه دانه که در پنبه تعبیه است

اجرام کوههاست نهان در میان برف

ادات تشبیه مشبه به مشبه
کمال الدین اسماعیل

تشبیه گسترده است.

۵- در اشعار زیر مشبه و مشبه به را مشخص کنید.

(الف) پاسی از شب رفته بود و برف می بارید،

مشبه

چون پرافشان پری‌های هزار افسانه‌ای از یادها رفته

مشبه به

مهدی اخوان ثالث

(ب) روز جو شمعی به شب، زودرو و سرفراز

شب جو چراغی به صبح، کاسته و نیم تاب خاقانی

مشبه مشبه به

مشبه مشبه به

۶- تشبیه‌های به کار رفته در بیت‌های زیر دارای کدام یک از پایه‌های تشبیه‌اند؟

(الف) مرا، کز جام عشقت مست گشتم

وصال و هجر یکسان می‌نماید

مشبه به مشبه

فخرالدین عراقی

(ب) گاهی که سنگ حادثه از آسمان رسد

اول بلا به مرغ بلند آشیان رسد سعدی

مشبه به مشبه

(پ) خانه دل ما را از کرم عمارت کن

پیش از آن که این خانه رو نهد به ویرانی شیخ بهایی

مشبه به مشبه

(ت) حریر باورم از شعله ندامت سوخت

که بر کویر عطشناک نیستم چون ابر

مشبه به مشبه مشبه

مشفق کاشانی

۷- در هریک از نمونه‌های زیر ادات تشبیه را مشخص کنید:

(الف) مرا در دل درخت مهربانی

به چه ماند؟ به سرو بوستانی

فخرالدین اسعدگرگانی

با توجه به اینکه ارکان تشبیه، می‌بایست در ساختار ترکیب یا عبارت تشبیهی ذکر شود، در تشبیه موجود در بیت بالا (درخت مهربانی به سرو بوستانی [ماند])

ادات تشبیه «ماند» است که به قرینه لفظی حذف شده و «ماند» در عبارت «به چه ماند؟» خارج از ترکیب و عبارت تشبیه است.

(ب) آورده‌اند که در ناحیت کشمیر متصیدی خوش و مرغزاری نزه بود که از عکس ریاحین او پر زاغ چون دم طاووس نمودی و در پیش جمال او دم طاووس به پرزاغ مانستی.

کلیله و دمنه

(پ) هرگز کسی نداد بدین سان نشان برف

گویی که لقمه‌ای است زمین در دهان برف

کمال الدین اصفهانی

۸- در اشعار ذکر شده در خودارزیابی‌های درس ۳ ابیاتی را که مربوط به شاعران قرن‌های ۷ و ۸ و ۹ است، بیابید و بگویید کدام نوع تشبیه (گسترده یا فشرده) در آنها بیشتر است؟

- ۱) اگر چون مرغ بنالم، تو همچو سرو بیالی
از خواجهی کرمانی (قرن هشتم) / نوع تشبیه: گسترده
- ۲) پیش کمان ابرویش لایه همی کنم؛ ولی
از حافظ (قرن هشتم) / نوع تشبیه: فشرده
- ۳) مانند پنبه دانه که در پنبه تعبیه است
از کمال‌الدین اسماعیل (قرن هفتم) / نوع تشبیه: گسترده
- ۴) مرا، کز جام عشقت مست گشتم
از فخرالدین عراقی (قرن هفتم) / نوع تشبیه: فشرده
- ۵) گاهی که سنگ حادثه از آسمان رسد
از سعدی (قرن هفتم) / نوع تشبیه: فشرده
- ۶) هرگز کسی نداد بدین سان نشان برف
از کمال‌الدین اصفهانی (قرن هفتم) / نوع تشبیه: گسترده

۹- در بیت:

«جو دریای خون شد همه دشت و راغ»
جهان چون شب و تیغها چون چراغ» فردوسی
پایه‌های آوایی را مشخص کنید؛ سپس خانه‌هایی به تعداد آن طراحی نموده و هر پایه را در خانه خود قرار دهید.

چ	دَر	یا	ی	خون	شُد	ه	م	دَش	ث	راغ
ج	هان	چُن	ش	بُ	تی	عُ	ها	چُن	چ	راغ

ارزشیابی مستمر

۱- درست و نادرست بودن عبارات زیر را مشخص کنید. (۵/۵ نمره)

- الف) مشبّه به یکی از پایه‌های اصلی تشبیه است. درست نادرست
ب) وجه شبه در مشبّه به پررنگ‌تر و آشکارتر است. درست نادرست

۲- فتنی که از تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه سخن می‌گوید، است. (۵/۲۵)

۳- در نمونه‌های زیر، چهارپایه تشبیه را مشخص کنید. (۲)

الف) ایام گل چو عمر به رفتن شتاب کرد

ب) میان گریه می‌خندم که چون شمع اندرین مجلس

۴- در نمونه زیر، تشبیه و دو پایه اصلی آن را مشخص کنید. (۱)

همای سعادت برقله رفیع سعی و تکاپو آشیان گزید.

۵- در ابیات زیر، یک تشبیه فشرده و یک تشبیه گسترده بیابید. (۱)

الف) به سان سوسن اگرده زبان شود حافظ

ب) در شطّ حادثات برون آوی از لباس

۶- در بیت زیر وجه شبه‌ها را بیابید. (۵/۵)

«دل ما به دور رویت ز چمن فراغ دارد»

۷- در تشبیهات زیر ادات تشبیه را مشخص کنید. (۱)

الف) وز را بر مثال اطبا اند.

ب) از بس که کوتاه است و سیه زلف یار من

پ) گذشت روزگاران بین که دوران شباب ما

ت) دلیری کجان نام او اشکیوس

۸- در مصراع زیر چند تشبیه و از چه نوعی به کار رفته است؟ (۱)

ز تاب آتش دوری شدم غرق عرق چون گل

- ۹- از میان واژگان زیر، کدام واژه‌ها می‌توانند طرفین (مشبه، مشبه‌به) یک تشبیه باشند؟ (۵/۲۵)
- شب، علم، تاریکی، باران، چراغ، ترس
- ۱۰- ارزش ادبی کدام گزینه بیشتر است؟ (۵/۲۵)
- الف) امید راه همچون بذری در مزرعه دل کاشتند. ب) بذر امید را در مزرعه دل کاشتند.
- پ) امید راه همچون بذری در دل مانند مزرعه، کاشتند. ت) بذر امید را در دل چون مزرعه کاشتند.
- ۱۱- در بیت «برآمد قیرگون ابری ز روی نیلگون دریا / جو رای عاشقان گردان جو طبع بیدلان شیدا» «وجه شبه» تشبیهات گسترده کدام است؟ (۵/۲۵)
- الف) استواری و بزرگی (ب) سیاهی (پ) بی‌ثباتی و سرگشتگی (ت) سستی

پاسخ ارزشیابی مستمر

۱ الف) درست (۵/۲۵)، ب) درست (۵/۲۵) ۲ علم بیان (۵/۲۵) ۳ الف) ایام گل ← مشبه، عمر ← مشبه‌به، چو ← ادات تشبیه، شتاب کردن ← وجه شبه (۱)، ب) «م» در می‌خندم ← مشبه، شمع ← مشبه‌به، چون ← ادات تشبیه، ۱- در میان گریه خندیدن ۲- زبان آتشین داشتن ۳- درنگرفتن ← وجه شبه (۱) **نکته:** این بیت سه وجه شبه دارد و به همین امر سبب زیبایی تشبیه شده است. ۴ ۱- کیمیای سعادت: سعادت ← مشبه، هما ← مشبه‌به (۵/۵) ۲- قلّه رفیع سعی و تکاپو: سعی و تکاپو ← مشبه / قلّه رفیع مشبه‌به (۵/۵) ۵ الف) حافظ ← مشبه، سوسن ← مشبه‌به، به‌سان ← ادات تشبیه، ده زبان بودن ← وجه‌شبه و مصرع دوم: حافظ ← مشبه، غنچه ← مشبه‌به، چو ← ادات تشبیه، مَهر به دهان بودن ← وجه‌شبه؛ با توجه به این که بیت «الف» چهار رکن تشبیه را دارد، پس تشبیه گسترده است. (۵/۵) ب) حادثات ← مشبه، شطّ ← مشبه‌به؛ در بیت «ب» تنها دو پایه اصلی تشبیه یعنی «مشبه و مشبه‌به» آمده است (به صورت ترکیب اضافی)، پس تشبیه فشرده است. (۵/۵) ۶ پای‌بند بودن (۵/۲۵)، داغ‌دار بودن (۵/۲۵) ۷ الف) برمثال (۵/۲۵)، ب) گویی (۵/۲۵)، پ) ماند (۵/۲۵)، ت) برسان (۵/۲۵) ۸ یک تشبیه فشرده: آتش دوری (۵/۵)، یک تشبیه گسترده: شدم غرق عرق چون گل، مرتب‌شده آن: من چون گل غرق عرق شدم (۵/۵)؛ پس دو تشبیه دارد. ۹ علم ← مشبه، چراغ ← مشبه‌به، علم همانند چراغ راهنمای ماست (۵/۲۵) ۱۰ گزینه «ب»؛ زیرا هر دو تشبیه فشرده است: بذر امید، مزرعه دل؛ ولی در سه مشبه مشبه‌به

گزینه دیگر از تشبیهات گسترده نیز استفاده شده است. (۵/۲۵) ۱۱ گزینه «پ» معنی: ابری سیاه از روی دریای آبی برخاست که همانند نظر عاشقان و مانند سرشت افراد شیدا، بی‌ثبات و متغیر بود. این بیت دو تشبیه دارد: ۱- ابر به رای عاشقان گردان = بی‌ثبات، ۲- ابر به طبع بیدلان شیدا = سرگشته (۵/۲۵)

۳۶

کارگاه تحلیل فصل

۱- متن زیر را از نظر تاریخ ادبیات و زیبایی‌شناسی بررسی کنید:

«پس از ابر کرم، باران محبت بر خاک آدم بارید و خاک را گل کرد و به ید قدرت در گل از گل دل کرد.» مرصادالعباد

متن از جهت تاریخ ادبیات مربوط به قرن هفتم و نوشته نجم‌الدین رازی است. اثر نجم‌دایه (مرصادالعباد) با موضوع سلوک دینی و تربیت نفس نگاشته شده است. نثر شیوا، آراسته و دل‌انگیز دارد که آن را در میان متون عرفانی ارزشمند و والا مرتبه قرار داده است. از منظر زیبایی‌شناسی می‌توان به کاربرد تشبیه و فراوانی اضافه‌های تشبیهی (ابر کرم، باران محبت) در آن اشاره کرد. کاربرد آرایه‌های دیگر چون جناس و تناسب و سجع از دیگر مؤلفه‌های ادبی متن هستند.

۲- با توجه به آموخته‌های فصل یکم، شعر زیر را بررسی و تحلیل کنید:

دولت عشق آمد من دولت باینده شدم	مرده بدم زنده شدم؛ گریه بدم خنده شدم
زهره شیر است مرا، زهره تابنده شدم	دیدۀ سیر است مرا، جان دلیر است مرا
شیخ نی‌ام، پیش نی‌ام، امر تو را بنده شدم	گفت که شیخی و سری، پیشرو و راهبری
در هوس بال و پرش بی‌پرو پرکنده شدم	گفت که با بال و پری، من پرو بالت ندهم
چون که زدی بر سر من پست و گدازنده شدم	چشمه خورشید تویی، سایه‌گه بید منم
کز کرم و بخشش او روشن و بخشنده شدم	شکر کند چرخ فلک، از ملک و ملک و ملک
برزبر هفت طبق، اختر رخسند شدم	شکر کند عارف حق، کز همه بردیم سبق

تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی: شعر از مولانا و مربوط به قرن هفتم است؛ بنابراین در حیطه سبک عراقی قرار می‌گیرد. قالب آن غزل است که از قالب‌های اصلی سبک عراقی به حساب می‌آید.

دولت عشق آمد و من دولت پاینده شدم				مرده بدم زنده شدم؛ گریه بدم خنده شدم			
مُر	دِ	بُ	دَم	زِن	دِ	شُ	دَم
دُو	اَل	بِ	عِش	قَا	مَ	دُ	مَن
زهره شیراست مرا، زهره تابنده شدم				دیدۀ سیراست مرا، جان دلیراست مرا			
دِ	ی	سِی	رَس	ت	مَ	رَا	
زَه	رِ	ی	شِی	رَس	ت	مَ	رَا
گفت که شبخی و سری، پیشرو و راهبری				شیخ نیام، پیش نی‌ام، امر تو را بنده شدم			
گُف	ت	کِ	شِی	خِی	ئِ	سِی	رِی
شِی	خ	نِ	یَم	پِی	ش	نِ	یَم
گفت که با بال و پری، من پرو بالت ندهم				در هوس بال و پرش بی‌پرو پرکنده شدم			
گُف	ت	کِ	بَا	بَا	اَل	پَ	رِی
دِر	هَ	وَ	سِی	بَا	اَل	پَ	رِش
چشمۀ خورشید تویی، سایه‌گه بید منم				چون که زدی بر سر من پست و گل‌ازنده شدم			
چِش	م	ی	خُر	شِی	د	ت	یِی
چُن	کِ	زَ	دِی	بَر	س	رِ	مَن
شکر کند چرخ فلک، از ملک و ملک و ملک				کز کرم و بخشش او روشن و بخشنده شدم			
شُک	ر	کُ	نَد	چَر	خ	فَ	لَک
کَز	کَ	زَ	مُ	بِخ	شِی	شِی	اَو
شکر کند عارف حق، کز همه بردیم سبق				بر زبر هفت طبق، اختر رخشنده شدم			
شُک	ر	کُ	نَد	عَا	رِ	فِ	حَق
بَر	زَ	بَ	رِ	هَف	ت	ظَا	بِقِ

تشبیهات غزل:

بیت اول: دولت عشق (تشبیه فشرده)؛ عشق: مشبه / دولت: مشبه‌به

نکته: دولت پاینده شدم به ظاهر تشبیه است؛ اما ساختار تشبیهی ندارد و باید توجه داشته باشیم که آن را تشبیه نگیریم؛ زیرا اساس در وجه شبه که سبب همانندگی مشبه، به مشبه‌به است، این است که صفت دائمی و همیشگی مشبه‌به باشد. یعنی بتوان آن را در ساختار «هر... است» قرار داد. مثل: لب لعل: «لعل» مشبه‌به است و وجه شبه که سرخی است، صفت دائمی و بارز لعل است؛ پس می‌توانیم بگوییم: «هر لعلی قرمز (سرخ) است»؛ اما این قاعده در مورد «دولت پاینده» صدق نمی‌کند؛ زیرا هر دولتی پاینده و جاودان نیست. بنابراین عبارت «دولت پاینده شدم» تشبیه ندارد.

بیت دوم: زهره تابنده شدم (تشبیه گسترده)؛ ضمیر «م» در «شدم»: مشبه / زهره: مشبه‌به / تابنده: وجه شبه

بیت پنجم: (۱) چشمۀ خورشید (تشبیه فشرده) خورشید: مشبه / چشمه: مشبه‌به. (۲) سایه‌گه بید منم (تشبیه فشرده) غیر ترکیبی؛ من: مشبه / سایه‌گه بید: مشبه‌به. (۳) چشمۀ خورشید تویی (تشبیه فشرده) غیر ترکیبی، تو: مشبه / چشمۀ خورشید: مشبه‌به.

بیت ششم: چرخ فلک: تشبیه فشرده؛ فلک: مشبه / چرخ: مشبه‌به

بیت هفتم: اختر رخشنده شدم: تشبیه گسترده؛ ضمیر «م» در «شدم»: مشبه / اختر: مشبه‌به / رخشنده: وجه شبه